

Визначення періоду докритичного росту наскрізної тріщини високотемпературної повзучості в двошаровій пластині

О. Є. Андрейків^{а,1}, В. Р. Скальський^б, І. Я. Долінська^б, Л. Н. Добровольська^в

^а Львівський національний університет ім. Івана Франка, Львів, Україна

^б Фізико-механічний інститут ім. Г. В. Карпенка НАН України, Львів, Україна

^в Луцький національний технічний університет, Луцьк, Україна

¹ andreykiv@ipm.lviv.ua

Запропоновано методику для визначення на основі енергетичного підходу періоду докритичного росту тріщини високотемпературної повзучості в двошаровій пластині. Використання методики проілюстровано на прикладі поширення центральної тріщини в пластині.

Ключові слова: двошарова пластинка, тріщина високотемпературної повзучості, енергетичний підхід, коефіцієнт інтенсивності напружень, період докритичного росту тріщини.

Вступ. Двошарові елементи конструкцій широко використовують у сучасній техніці, зокрема для виготовлення біметалевих елементів в ядерній енергетиці, хімічній та нафтопереробній промисловості тощо. Наприклад, у хімічній промисловості за останні 50 років інтенсивно використовують зварні оболонки й апарати з біметалів. Як правило, їх корпуси виготовляють із вуглецевих (Ст. Зсп, 20К), низьколегованих (16ГС, 09Г2С) та конструкційних (12МХ, 12ХМ) сталей з плакувальним шаром корозійно-стійких наплавів з аустенітних сталей (08Х13, 12Х18Н10Т). Близько 80% таких біметалів мають плакувальний шар зі сталі 08Х13 [1–4].

Унікальні властивості біметалевих конструкцій зумовлені тим, що основний метал (вуглецева або низьколегована сталь) забезпечує конструкційну міцність та інші механічні властивості виробів, а плакувальний шар (нержавіюча сталь, нікель, титан, мідь, алюміній або інші метали), який знаходиться у контакті з агресивним середовищем, – необхідну корозійну стійкість, причому не тільки проти загальної, а й виразкової і пітингової корозії. Висока міцність з'єднання шарів у таких біметалах робить їх технологічними, зникає імовірність розшарувань під час різання, формування, зварювання та монтажу. Термін служби виробів із біметалу на порядок вищий, ніж виробів із вуглецевих і низьколегованих сталей. Зазначимо, що такі вироби часто піддаються дії довготривалих статичних навантажень за високих температур, що призводить до їх сповільненого руйнування і часто непередбаченого виходу з ладу. Тому важливим для інженерної практики є розробка методів для визначення ресурсу біметалевих елементів конструкцій за довготривалого статичного навантаження і високих температур.

На сьогодні недостатньо розроблено методи визначення довготривалої високотемпературної міцності біметалів і довговічності виробів із них, особливо, коли вони послаблені дефектами типу тріщин. Такі матеріали відносяться до класу неоднорідних, для яких характеристики пластичності і високотемпературної тріщиностійкості не є сталими за об'ємом, а кінетика поширення тріщини високотемпературної повзучості складніша, ніж для ізотропних матеріалів. У зв'язку з цим контур наскрізної тріщини високотемпературної повзучості в біметалевій пластині не буде прямолінійним, що ускладнює визначення коефіцієнтів інтенсивності напружень навіть у найпростішому випадку довготривалого статичного розтягу нескінченної біметалевої

пластини з прямолінійною тріщиною (аналог задачі Гріффітса для біметалевої пластини).

У даній роботі розглянуто задачі такого типу і побудовано розрахункову модель для визначення періоду докритичного росту тріщин високотемпературної повзучості в двошарових тонкостінних елементах конструкцій.

1. Формулювання розрахункової моделі. Розглянемо двошарову (приблизно з однаковими модулями пружності шарів) пластину з товщиною шарів h_1, h_2 ($h = h_1 + h_2$), яка має наскрізну прямолінійну тріщину початкової довжини $2l_0$. Пластина розтягується за високої температури T (у зоні передруйнування біля вершини тріщини температура T забезпечує умови високотемпературної повзучості [5]) зусиллям з силовим параметром p , що викликає в пластині симетричний відносно площини розміщення тріщини напружено-деформований стан (рис. 1). Задача полягає у визначенні такого часу $t = t_*$, за досягнення якого тріщина високотемпературної повзучості матиме критичний розмір $l = l_*$, і пластина зруйнується.

Для розв'язання даної задачі побудуємо математичну модель, що дозволить дослідити кінетику поширення і конфігурацію контуру тріщини та визначити період її докритичного росту. Суть моделі полягає в наступному.

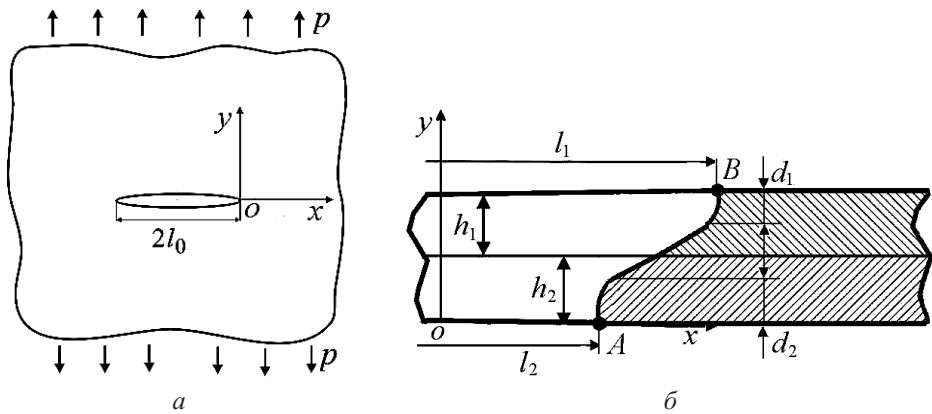

Рис. 1. Схема навантаження (а) і поперечний переріз (б) двошарової пластини з тріщиною.

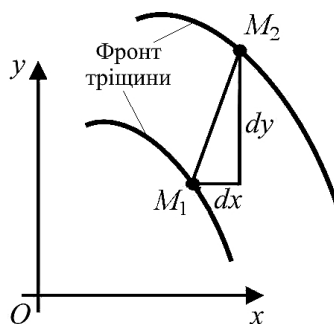

Рис. 2. Схема траєкторії локального поширення тріщини високотемпературної повзучості.

На поточному контурі тріщини виберемо точку $M_1(x, y)$, яка за час поширення контуру тріщини dt зміститься в положення точки M_2 з координатами $(x+dx, y=dy)$ – рис. 2. Тоді величина відрізка M_1M_2 дорівнюватиме відстані поширення тріщини в точці (x, y) , тобто

$$V(x, y)dt = M_1M_2. \quad (1)$$

Із геометричних міркувань величину $M_1 M_2$ знайдемо так:

$$M_1 M_2 = dy \sqrt{1 + (\partial x / \partial y)^2}. \quad (2)$$

Результати робіт [6, 7] свідчать, що швидкість $V(x, y)$ поширення тріщини високотемпературної повзучості в кожній точці рухомого контуру можна записати так:

$$V(x, y) = A_i [K_I(x, y) K_{ilc}^{-1}]^{2m_i} [1 - K_{ilc}^{-2} K_I^2(x, y)]^{-1}, \quad i = 1, 2, \quad (3)$$

де A_i , m_i , K_{ilc} – характеристики кінетичної діаграми поширення тріщини високотемпературної повзучості в матеріалі, які визначаються для кожної i -ї складової пластини експериментально [6, 7]; $K_I(x, y)$ – коефіцієнт інтенсивності напружень біля контуру тріщини, який змінюється вздовж контуру.

Згідно з наведеними на рис. 1,б даними вважаємо, що швидкість $V(x, y)$ поширення тріщини високотемпературної повзучості в шарі товщиною h_1 буде більшою, ніж в шарі товщиною h_2 .

Оскільки координати контуру тріщини x, y залежать від часу t , а x , в свою чергу, від y , на основі (1)–(3) для дослідження кінетики поширення тріщини і визначення періоду $t = t_*$ її докритичного росту можна записати рівняння з такими початковими і кінцевими умовами:

$$\begin{aligned} \partial x / \partial t \sqrt{1 + (\partial x / \partial y)^2} &= A_i [K_I(x, y) K_{ilc}^{-1}]^{2m_i} [1 - K_{ilc}^{-2} K_I^2(x, y)]^{-1}, \\ t = 0, \quad x &= f(0, y); \quad t = t_*, \quad x = x_* = f(t_*, y_*); \\ K_I(x_*, y_*) &= K_{ilc}, \quad i = 1, 2. \end{aligned} \quad (4)$$

Диференціальне рівняння в частинних похідних (4) із даними початковими і кінцевими умовами є нелінійним, і його розв'язок пов'язаний зі значними математичними труднощами. Для спрощення розв'язку такої задачі припустимо, що конфігурація рухомого контуру фронту тріщини за товщиною пластини наближено прямолінійна і тільки при виході на поверхню має заокруглення, де $(\partial x / \partial y)_{y=0;h} = 0$. Тоді кінетику поширення тріщини високотемпературної повзучості будуть визначати розміри тріщини на поверхнях пластини $l_1 = l_1(t)$; $l_2 = l_2(t)$. У зв'язку з урахуванням (3) складне рівняння в частинних похідних (4) наближено зведеться до наступної системи звичайних диференціальних рівнянь із відповідними початковими і кінцевими умовами:

$$\begin{aligned} dl_i / dt &= A_i [K_I(l_i, y_i) K_{ilc}^{-1}]^{2m_i} [1 - K_{ilc}^{-2} K_I^2(l_i, y_i)]^{-1}, \quad i = 1, 2, \\ y_1 &= h_1 + h_2, \quad y_2 = 0; \quad t = 0, \quad l_i = l_0; \quad t = t_*, \quad l_i = l_i^*; \quad K_I(l_i^*) = K_{ilc}. \end{aligned} \quad (5)$$

Таким чином, задача встановлення періоду $t = t_*$ докритичного росту тріщини високотемпературної повзучості в двошаровій пластині зветься до визначення коефіцієнтів напружень біля контуру тріщини $K_I(l_i, y_i)$ і відповідно до розв'язку системи диференціальних рівнянь (5).

2. Визначення коефіцієнтів інтенсивності напружень. Приклад 1. Розглянемо нескінченну двошарову (з однаковими модулями пружності шарів) пластину (товщина складових h_1, h_2) з центральною наскрізною тріщиною довжиною l_1, l_2 на поверхні, контури якої мають прямолінійну ділянку і два заокруглення біля поверхневих точок A і B відповідно шириною d_2 і d_1 (рис. 1,б). Вважаємо, що така

пластина розтягується в нескінченно віддалених точках рівномірно розподіленими зусиллями σ (аналог задачі Гріффітса для двошарової пластини). Задача полягає у визначенні коефіцієнта інтенсивності напружень біля контуру тріщини. Її досить точно можна розв'язати за допомогою числових методів і отримати матрицю числових значень $K_I(x, y)$ при різних значеннях x, y . Проте, для розв'язку системи рівнянь (5) необхідно мати аналітичне представлення $K_I(x, y)$. Для наближеної реалізації такої задачі використаємо відомий метод граничної інтерполяції [8]. Припустимо, що пружні характеристики складових пластини однакові, а тільки пластичні і міцнісні параметри різні. Визначимо значення $K_I(x, y)$ біля поверхневих точок A і B (рис. 1,б) з координатами $(l_2, 0)$ і (l_1, h) відповідно. У граничних значеннях $l_1 = l_2, l_1 \rightarrow \infty$ коефіцієнт інтенсивності напружень біля точки A буде [9]

$$K_I(l_2, 0)|_{l_1=l_2} = \sigma\sqrt{\pi l_2}, \quad K_I(l_2, 0)|_{l_1 \rightarrow \infty} = \sigma d_1^{-1} h \sqrt{\pi l_2}. \quad (6)$$

Визначивши граничні значення коефіцієнта інтенсивності напружень $K_I(l_2, 0)$ біля точки A , знайдемо також на основі методу граничної інтерполяції його наближене представлення для будь-яких величин l_1 у вигляді

$$K_I(l_2, 0) = \sigma\sqrt{\pi l_2} \left[\frac{l_2}{l_1} + \frac{h}{d_1} \left(1 - \frac{l_2}{l_1} \right) \right] \quad (l_2 \leq l_1 < \infty). \quad (7)$$

Перейдемо до визначення коефіцієнта інтенсивності напружень $K_I(x, y)$ біля точки B , тобто при $x = l_1, y = h$. Його граничні значення при $l_1 = l_2, l_1 \rightarrow \infty$ знайдемо так. Для $l_1 = l_2$ маємо задачу Гріффітса, де коефіцієнт інтенсивності напружень дорівнює [9]

$$K_I(l_1, h)|_{l_1=l_2} = \sigma\sqrt{\pi l_1}. \quad (8)$$

У разі $l_1 \rightarrow \infty$ скористаємося розв'язком для випадку поверхневої півеліптичної тріщини. У даних позначеннях коефіцієнт інтенсивності напружень буде [9]

$$K_I(l_1, h)|_{l_1 \rightarrow \infty} = \sigma\sqrt{\pi l_1} l_1^{-1} h. \quad (9)$$

Аналогічно на основі методу граничної інтерполяції і співвідношень (8), (9) для визначення коефіцієнта інтенсивності напружень $K_I(x, y)$ біля точки B для будь-яких значень l_1 отримаємо наближену формулу

$$K_I(l_1, h) = \sigma\sqrt{\pi l_1} \left[\frac{l_2}{l_1} + l_1^{-1} h \left(1 - \frac{l_2}{l_1} \right) \right] \quad (l_2 \leq l_1 < \infty). \quad (10)$$

Припустимо, що коефіцієнт інтенсивності напружень $K_I(x, y)$ уздовж контуру тріщини в основному змінюється наближено за лінійним законом, тоді на основі (7) і (10) для його визначення запишемо таке наближене співвідношення:

$$K_I[l_2 + y(l_1 - l_2)h^{-1}, y] = \sigma\sqrt{\pi l_2} \{ [\varepsilon + \alpha(1 - \varepsilon)](1 - \beta) + \beta\varepsilon^{-0.5} [\varepsilon + \gamma(1 - \varepsilon)] \}, \quad (11)$$

де $\varepsilon = l_2 l_1^{-1}$; $\alpha = d_1^{-1} h$; $\beta = y h^{-1}$; $\gamma = l_1^{-1} h$.

Формулу (11) можна записати через безрозмірну величину коефіцієнта інтенсивності напружень $K(\alpha, \varepsilon, \beta, \gamma)$:

$$K_1[l_2 + \beta(l_1 - l_2), \gamma] = \sigma \sqrt{\pi l_2} K(\alpha, \varepsilon, \beta, \gamma), \quad (12)$$

$$K(\alpha, \varepsilon, \beta, \gamma) = [\varepsilon + \alpha(1 - \varepsilon)](1 - \beta) + \beta \varepsilon^{-0,5} [\varepsilon + \gamma(1 - \varepsilon)].$$

Дослідимо зміну безрозмірного коефіцієнта інтенсивності напружень $K(\alpha, \varepsilon, \beta, \gamma)$ в залежності від безрозмірних параметрів $\varepsilon, \beta, \gamma$ для $\alpha = 2$. Від одного з конкретних значень двох інших безрозмірних параметрів зміна $K(\alpha, \varepsilon, \beta, \gamma)$ буде визначатися так:

$$\begin{aligned} \beta = 0, \quad \gamma = 0,5, \quad K = 2 - \varepsilon \quad (0 \leq \varepsilon \leq 1); \\ \varepsilon = 0,5, \quad \gamma = 0,5, \quad K = 1,5 - 0,44\beta \quad (0 \leq \beta \leq 1); \\ \varepsilon = 0,5, \quad \beta = 0,5, \quad K = 1,1 + 0,35\gamma \quad (0 < \gamma < 1). \end{aligned} \quad (13)$$

Аналіз співвідношень (12), (13) показав, що найбільше значення коефіцієнта інтенсивності напружень буде біля точки A ($\varepsilon = 0$) контуру тріщини. Зі зростанням параметра ε (вирівнювання контуру тріщини і наближення до точки B) коефіцієнт інтенсивності напружень зменшуватиметься. Під час відносного потовщення пластики (збільшення параметра γ) коефіцієнт інтенсивності напружень зростає.

Приклад 2. Для визначення характеристик тріщиностійкості конструкційних матеріалів використовують різні силові схеми руйнування зразків із тріщинами [10], в тому числі й схему [11] навантаження, де достатньо довгий плоский зразок шириною h і товщиною t_n з поверхневою тріщиною і косим прямолінійним контуром розтягується силами P (рис. 3). Задача полягає у визначенні коефіцієнта інтенсивності напружень $K_1(x, y)$.

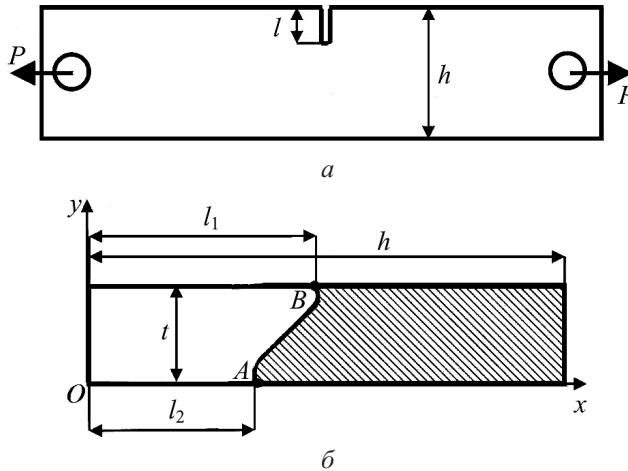

Рис. 3. Схема навантаження (а) і геометрія поперечного перерізу (б) плоского зразка з боковою тріщиною, що має косий прямокутний контур.

Дану задачу розв'язуємо наближено як показано вище. Вважаємо, що ширина зразка h набагато більша за довжину тріщини l_1 , тобто $h \gg l_1$. У такому випадку маємо півплощину з поверхневою плоскою з косим контуром тріщиною (рис. 3). Також вважаємо, що зразок може бути використаний для експериментальних досліджень щодо визначення характеристики статичної тріщиностійкості матеріалів, коли з гострого вістря біля точки A контуру тріщини проходить її субкритичний ріст і відповідно заокруглення контуру (рис. 1,б). У зв'язку з цим приймаємо ширину d_2 заокруглення контуру тріщини такою, що наближено дорівнює половині товщини зразка, тобто $d_2 = 0,5t$.

Як і у випадку для нескінченної площини з наскрізною тріщиною в поперечному перерізі з косим контуром, знаходимо значення коефіцієнта інтенсивності напружень $K_I(x, y)$ біля поверхневих точок A та B . Використовуючи попередні міркування і результати роботи [9], для визначення значень $K_I(x, y)$ для hd_1^{-1} отримаємо такі наближені формули:

$$K_I(l_2, 0) = 1,12\sigma\sqrt{\pi l_2} \left[2 - \frac{l_2}{l_1} \right] \quad (l_2 \leq l_1 < \infty);$$

$$K_I(l_1, t) = 1,12\sigma\sqrt{\pi l_1} \left[\frac{l_2}{l_1} + tl_1^{-1} \left(1 - \frac{l_2}{l_1} \right) \right] \quad (l_2 \leq l_1 < \infty).$$
(14)

Припустимо, що коефіцієнт інтенсивності напружень $K_I(x, y)$ уздовж контуру тріщини в основному змінюється за лінійним законом. Тоді на основі (14) для його визначення отримаємо формулу

$$K_I[l_2 + yt^{-1}(l_1 - l_2), y] = 1,12\sigma\sqrt{\pi l_2} K_0(\varepsilon, \beta, \gamma),$$

$$K_0(\varepsilon, \beta, \gamma) = [\varepsilon + \alpha(1 - \varepsilon)](1 - \beta) + \beta\varepsilon^{-0,5}[\varepsilon + \gamma(1 - \varepsilon)],$$
(15)

де $\varepsilon = l_2 l_1^{-1}$; $\beta = yt^{-1}$; $\gamma = tl_1^{-1}$.

Якщо ширина зразка h сумірна з довжиною тріщини і $l_2 = l_1$, то на основі результатів, отриманих у [9], для визначення коефіцієнта інтенсивності напружень $K_I(x, y)$ можна записати формулу

$$K_I(x, y) = K_I^{(0)}\Psi_1(\lambda); \quad K_I^{(0)}(x, y) = 1,12\sigma\sqrt{\pi l_2};$$

$$\Psi_1(\lambda) = 0,5(1,99 - 0,41\lambda + 18,70\lambda^2 - 38,48\lambda^3 + 53,85\lambda^4); \quad \lambda = l_2 h^{-1},$$
(16)

де $K_I^{(0)}(x, y)$ – складова коефіцієнта інтенсивності напружень $K_I(x, y)$, яка дорівнює коефіцієнтові інтенсивності напружень біля крайової тріщини в півплощині і відповідає за її конфігурацію; $\Psi_1(\lambda)$ – складова коефіцієнта інтенсивності напружень $K_I(x, y)$, яка визначає вплив протилежної до тріщини вільної поверхні зразка; $\sigma = P(th)^{-1}$.

У зв'язку з цим для врахування конфігурації контуру тріщини в зразку (рис. 3) замінимо у формулі (16) складову $K_I^{(0)}(x, y)$, яка відповідає за конфігурацію контуру тріщини, на складову $K_I[l_2 + yt^{-1}(l_1 - l_2), y]$, що визначається формулою (15). Тоді для визначення коефіцієнта інтенсивності напружень біля контуру трапецієподібної тріщини (рис. 3) отримаємо залежність

$$K_I(x, y) = PF(\alpha, \beta, \varepsilon, \gamma, \lambda),$$

$$F(\alpha, \beta, \varepsilon, \gamma, \lambda) = 1,12(th)^{-1}\sqrt{\pi l_2} K_0(\varepsilon, \beta, \gamma)\Psi_1(\lambda).$$
(17)

На основі критерію Ірвіна [8] і (17) для визначення критичного значення зовнішнього навантаження $P = P_*$ отримаємо наступну формулу:

$$P_* = K_{Ic} F^{-1}(\alpha, 0, \varepsilon, \gamma, \lambda),$$
(18)

де K_{Ic} – характеристика статичної тріщиностійкості матеріалу зразка; $F(\alpha, 0, \varepsilon, \gamma, \lambda)$ – максимальне значення функції $F(\alpha, \beta, \varepsilon, \gamma, \lambda)$, що відповідає максимальній величині коефіцієнта інтенсивності напружень в точці A контуру тріщини (рис. 3).

Точність і коректність формули (18) перевіряли за результатами експериментальних досліджень, проведених на зразках з епоксидної смоли [11], для якої величину статичної тріщиностійкості K_{Ic} вибирали таку ж, як і в роботах [10, 12]. На основі цього на рис. 4 за формулою (18) побудовано залежність $P_* \sim F$ та нанесено експериментальні дані [11]. Як впливає з порівняння даних аналітичних і експериментальних досліджень між собою, отримана формула (17) має достатню для інженерних розрахунків точність, що підтверджує коректність запропонованого підходу. Це стосується і залежності (12), яку отримано аналогічно.

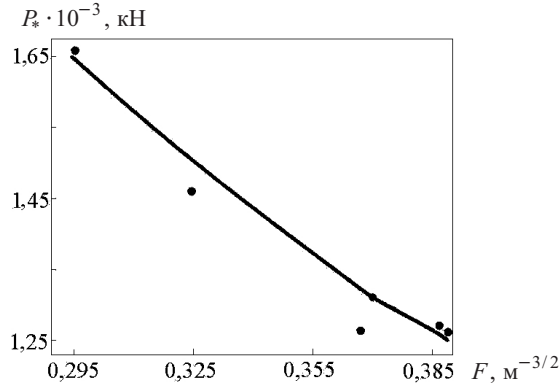

Рис. 4. Залежність сили P_* від параметра геометрії пластини F : точки – експериментальні дані [11]; суцільна лінія – за формулою (18).

Зазначимо, що в роботах [13, 14] також було зроблено спроби побудувати подібні (17) формули, але як показано в [9], точність їх незадовільна.

Приклад 3. Розглянемо загальні випадки визначення $K_I(x, y)$ для пластин із наскрізними тріщинами, контури яких за товщиною пластин змінюються так, як показано на рис. 1, 3.

Нехай маємо пластину товщиною t_n з прямолінійною внутрішньою наскрізною тріщиною довжиною $2l_1, 2l_2$ на поверхні, контури якої за товщиною пластини змінюються так, як, наприклад, на рис. 1. Вважаємо, що геометрія контуру пластини характеризується параметрами a_i ($a_i > l_1, l_2$; $a_i \gg l_1 - l_2$; $i = 1, \dots, n$). Пластина навантажена зовнішніми зусиллями, прикладеними на відстані від контуру тріщини, що створюють у ній симетричний відносно площини тріщини напружено-деформований стан, а по лінії розміщення тріщини у випадку її відсутності однорідні розтягуючі напруження становлять σ . При $a_i \rightarrow \infty$ отримаємо випадок нескінченної пластини з прямолінійною тріщиною, який розглянуто вище (приклад 1). Тоді на основі попередніх міркувань коефіцієнт інтенсивності напружень $K_I(x, y)$ для загального випадку буде визначатися наближено так:

$$K_I(x, y) = \sigma \sqrt{\pi l_2} \{[\varepsilon + \alpha(1 - \varepsilon)](1 - \beta) + \beta \varepsilon^{-0.5}[\varepsilon + \gamma(1 - \varepsilon)]\} \Psi_2(\lambda_1, \dots, \lambda_n), \quad (19)$$

$$\lambda_1 = l_2 a_i^{-1},$$

де $\Psi_2(\lambda_1, \dots, \lambda_n)$ – функція, яка визначає $K_I(x, y)$ для випадку $l_1 = l_2$, вона може бути побудована для багатьох конфігурацій пластини на основі відомого методу граничної інтерполяції [8] або її значення береться з роботи [9].

Визначимо $K_I(x, y)$ для випадку, коли пластина послаблена боковою наскрізною прямолінійною тріщиною довжиною l_1, l_2 на поверхні, контур якої за товщиною пластини змінюється так, як, наприклад, показано на рис. 3,б. Аналогічно до попереднього підходу приймемо, що геометрія контуру пластини характеризується параметрами a_i ($a_i > l_1, l_2$; $a_i > l_1 - l_2$; $i = 1, \dots, n$), пластина навантажена зовнішніми зусиллями, прикладеними на відстані від контуру тріщини, що створюють у ній симетричний відносно лінії тріщини напружено-деформований стан, а по лінії розміщення тріщини у випадку її відсутності однорідні розтягуючі напруження становлять σ . Тоді коефіцієнт інтенсивності напружень $K_I(x, y)$ біля контуру тріщини оцінюватимемо так:

$$K_I(x, y) = 1,12\sigma \sqrt{\pi l_2} \{[\varepsilon + \alpha(1 - \varepsilon)](1 - \beta) + \beta \varepsilon^{-0,5} [\varepsilon + \gamma(1 - \varepsilon)]\} \Psi_3(\lambda_1, \dots, \lambda_n), \quad \lambda_i = l_2 a_i^{-1}, \quad (20)$$

де $\Psi_3(\lambda_1, \dots, \lambda_n)$ – функція, яка визначає $K_I(x, y)$ для випадку $l_1 = l_2$ і може бути побудована для багатьох конфігурацій пластини на основі відомого методу граничної інтерполяції [8] або її значення береться з роботи [9]. Для випадку, коли пластина має форму смуги з боковою тріщиною (приклад 2), функція $\Psi_2(\lambda_1, \dots, \lambda_n) = \Psi_1(\lambda)$, $\lambda_i = \lambda$.

Таким чином, отримані вирази для коефіцієнта інтенсивності напружень $K_I(x, y)$ біля контуру тріщини використовуємо для розв'язання математичної задачі (6), сформульованої в розд. 1.

3. Оцінка залишкового ресурсу двошарової пластини з малою тріщиною.

Для прикладу ілюстрації сформульованої вище розрахункової моделі (5) з визначення кінетики поширення і періоду докритичного росту в двошаровій пластині тріщини високотемпературної повзучості розглянемо випадок двошарової (товщина шарів h_1, h_2) квадратної пластини зі стороною $2a$, що послаблена малою прямолінійною тріщиною початкової довжини $2l_0$ ($2a \gg 2l, l > l_0$) – рис. 1. Вважаємо, що пластина розтягується за два паралельні до лінії розміщення тріщини краї довготривалими рівномірно розподіленими за товщиною пластини $t_{II} = h_1 + h_2$ і вздовж її країв довжиною $2a$ зусиллями інтенсивності σ , перпендикулярними до країв. Пластина нагріта до високої температури, що зумовлює в зонах передруйнування біля контурів тріщини явище високотемпературної повзучості. Задача полягає у визначенні такого часу $t = t_*$, за досягнення якого тріщина високотемпературної повзучості сягне критичного розміру $l = l_*$, і пластина зруйнується.

Для доведення розв'язку задачі до числових результатів приймемо, що шар пластини товщиною h_1 виготовлено зі сталі 321 [15], а шар товщиною h_2 – зі сталі 15X2МФА [16]. Такий вибір матеріалів пов'язаний з тим, що для них у літературних джерелах є експериментальні дані, на основі яких можна визначити характеристики кінетичної діаграми поширення тріщини високотемпературної повзучості, зокрема для сталі 321 [15]: $m_1 = 0,85$, $A_1 = 2,25 \cdot 10^{-5}$ м/год, $K_{1lc} = 100$ МПа $\sqrt{м}$, $h_1 = 0,002$ м, $d_1 = 0,001$ м, $\sigma = 250$ МПа; для сталі 15X2МФА геометричні параметри і механічні характеристики будуть [16]: $h_2 = 0,002$ м, $d_2 = 0,001$ м, $m_2 = 213$, $K_{2lc} = 200$ МПа $\sqrt{м}$, $A_2 = 1,56 \cdot 10^{-3}$ м/год. Для порівняння з використанням цих характеристик на рис. 5 наведено відповідні діаграми. Підставимо ці дані у співвідношення (5), (7) і (10) і для визначення періоду $t = t_*$ докритичного росту тріщини в двошаровій пластині отримаємо систему диференціальних рівнянь:

$$\frac{dl_1}{dt} = \frac{2,8 \cdot 10^{-4} [\sqrt{l_1} (l_2/l_1 + 4 \cdot 10^{-3} (1 - l_2/l_1) l_1^{-1})]^{1,7}}{1 - 19,63 l_1 [l_2/l_1 + 4 \cdot 10^{-3} (1 - l_2/l_1) l_1^{-1}]^2}; \quad (21a)$$

$$\frac{dl_2}{dt} = \frac{3,75 \cdot 10^{-2} [\sqrt{l_2} (4 - 3l_2/l_1)]^{4,26}}{1 - 4,45l_2[4 - 3l_2/l_1]^2}. \quad (216)$$

Систему розв'язували числовим методом Рунге-Кутта, при цьому вважали, що початкові розміри тріщини на поверхні пластини однакові, тобто $l_{10} = l_{20} = l_0$, а критичний розмір тріщини визначали за критерієм Ірвіна [8]. У результаті на рис. 5 побудовано залежність залишкової довговічності t_* двошарової пластини від початкової довжини тріщини l_0 (крива 1). Там же показано залежність довговічності пластини з прямолінійною тріщиною (аналог задачі Гріффітса за статичного розтягу і високої температури) від початкового розміру дефекту. Порівняння кривих підтверджує правильність запропонованого підходу для визначення довговічності двошарової пластини за системою рівнянь (21).

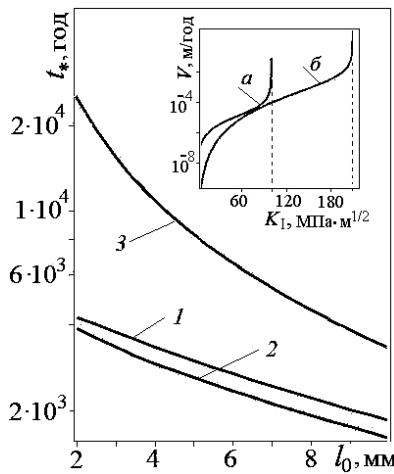

Рис. 5. Залежність $t_* \sim l_0$ для двошарової пластини (крива 1), для пластин зі сталей 321 [15] (крива 2) і 15X2МФА [16] (крива 3), а також кінетичні діаграми $V \sim K_1$ поширення тріщин високотемпературної повзучості для сталей 321 (крива а) і 15X2МФА (крива б).

Висновки. Побудовано коректну математичну модель для визначення залишкової довговічності двошарової пластини з тріщиною високотемпературної повзучості. На основі цього розраховано залишковий ресурс пластини, в якій один шар виготовлено з конструкційної сталі, інший – з аустенітної. Як показують результати розрахунків, довговічність пластини суттєво залежить від початкового розміру дефекту.

Резюме

Предложена методика для определения на основе энергетического подхода периода докритического роста трещины высокотемпературной ползучести в двухслойной пластине. Применение методики проиллюстрировано на примере распространения центральной трещины в пластине.

1. Григолюк Э. И. Тонкие биметаллические оболочки и пластины // Инж. сб. – 1953. – 17. – С. 69 – 120.
2. Королев В. И. Тонкие двухслойные оболочки и пластины // Там же. – 1954. – 22. – С. 98 – 110.

3. *Артемчук В. В.* Реологічні властивості багаточастичастих матеріалів // Вісн. ДНУЗТ ім. академіка В. Лазаряна. – 2011. – Вип. 37. – С. 20 – 25.
4. *Гондляр О. В., Нікітін Р. Є.* Чисельне відтворення процесу руйнування біметалевої ректифікаційної колони // Ресурсоенергоєфективні процеси, технології та обладнання хімічних виробництв і підприємств будівельних матеріалів. – Київ: Сікчук, 2012. – С. 36 – 39.
5. *Garofalo F.* Fundamentals of Creep and Creep-rupture in Metals. – New York; London: MacMillan Company, 1970. – 343 p.
6. *Андрейків О. Є., Сас Н. Б.* Математична модель для визначення періоду докритичного поширення тріщин високотемпературної повзучості в твердих тілах // Доп. НАН України. – 2006. – № 5. – С. 47 – 52.
7. *Андрейків О. Є., Сас Н. Б.* Механіка руйнування металевих пластин при високотемпературній повзучості // Фіз.-хім. механіка матеріалів. – 2006. – № 2. – С. 62 – 68.
8. *Андрейкив А. Е.* Пространственные задачи теории трещин. – Киев: Наук. думка, 1982. – 348 с.
9. *Stress Intensity Factors Handbook: in 2 volumes / Ed. Yu. Murakami.* – Oxford: Pergamon Press, 1987. – 1456 p.
10. *Ковчик С. Е., Морозов Е. М.* Характеристики кратковременной трещиностойкости материалов и методы их определения. – Киев: Наук. думка, 1988. – 436 с.
11. *Murakami Y., Harada S., Endo T., et al.* Application of brittle fracture of epoxy resin to experimental *K*-value evaluation // J. Soc. Japan. – 1982. – **31**, No. 344. – P. 515 – 519.
12. *Чанля М. Э., Гвоздюк Н. М.* Новая методика исследования роста поверхностных трещин в слоистых материалах // Фіз.-хім. механіка матеріалів. – 1984. – № 1. – С. 84 – 87.
13. *Brown W. F. and Srawley J. E.* Plane Strain Crack Toughness Testing of High Strength Metallic Materials. – ASTM STP 410, 1966.
14. *Parks D. M.* The inelastic line-spring: Estimates of elastic-plastic fracture mechanics parameters for surface-cracks plates and shells // J. Press. Vess. Technol. – 1981. – **103**. – P. 246 – 254.
15. *Gladwin D. N., Miller D. A., Neate G. J., and Priest R. H.* Creep, fatigue and creep-fatigue crack growth rates in parent and simulated HAZ type 321 stainless steel // Fatigue Fract. Eng. Mater. Struct. – 1988. – **11**, No. 5. – P. 355 – 370.
16. *Хромченко Ф. А.* Ресурс сварных соединений паропроводов. – М.: Машиностроение, 2002. – 352 с.

Поступила 22. 10. 2013